

KRONİK

Türkiye Kafkasya ve Orta Asya Politikasını Değiştiriyor mu?

Dr. Erel Tellal, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Araştırma Görevlisi

Ağustos 2001'de tanık olunan "ulusal güvenlik stratejisi" tartışmaları ve Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun Azerbaycan gezisi Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya politikalarını değiştirip değiştirmediği sorusunu gündeme getirdi. Önce, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Cumhur Asparuk, ayrılış konuşmasında Türkiye'nin "sınırların korunmasına dayalı savunma anlayışını" terkettiğini açıkladı. Yeni güvenlik stratejisinde "ülke topraklarının dış tehditlere karşı fiziksel savunmasına yönelik askeri tedbirlerin yanında, ekonomik, teknolojik, siyasi ve sosyal menfaatlerle devletin temel değerlerinin iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasının önem kazandığının" altını çizdi. Buna göre Türkiye, askeri gücünü sınırlarının ötesinde, ileri bölgede harekete geçirebilecek ve o hatta savunma yapabilecek biçimde hazırlıyordu. Bu da, Türkiye'nin öncelikle Kafkaslar ve Orta Asya'da daha etkin bir politika izleyeceği biçiminde yorumlandı. Bunu, Kıvrıkoğlu'nun ziyareti izledi. Ziyaret bölge devletlerine "göz dağı verme" olarak nitelendirildi. Bunda Türkiye yazılı ve görsel basınının 10 Türk F-5 uçağının yaptıkları gösteri uçuşuna aşırı vurgusu da etkili oldu.

Bir "Kafkas çıkarması" olarak nitelensin ya da nitelenmesin Genelkurmay Başkanı'nun bu gezisi pek çok bakımdan anlamlıydı. Bir kere, eski Sovyet coğrafyasından bir devlet olan Azerbaycan'ın 1 Ağustosta Kiril abecesinden Latin abecesine geçişi stratejik bir seçimin göstergesiydi. İkincisi, ziyaret Hazar'da İran'la Azerbaycan arasında yaşanan bir bunalımın ardından gerçekleşince, açık biçimde Türkiye'nin İran karşısında Azerbaycan'a desteği olarak değerlendirildi (Bunalım Temmuzda Hazar'da arama yapan BP şirketine bağlı bir geminin İran hücumbotlarıncı durdurulmasıyla başlamış, bunu İran jetlerinin Azerbaycan hava sahasını ihlal etmeleri izlemişti). Üçüncüsü ve orta/uzun erimde en önemlisi ise Azerbaycan Harp Okulu'nun ilk mezunlarını vermiş olmasıydı. Azerbaycan'ın en büyük sorunu şu an topraklarının % 20'sinin Ermeni işgali altında olmasıdır. Bu sorunun en temel nedenlerinden biri de Azeri askeri gücünün yetersizliği idi. Türkiye'nin yoğun çabaları ve verdiği eğitim sayesinde Azerbaycan kendi subaylarını kendisi yetiştirmeye başladı. Üstelik, verilen eğitimin "NATO standartlarında" olduğu açıklaması da ayrı bir önem taşıyordu. Bu gelişmelerden sonra Azeri/Ermeni savaşında orta erimde gelişmeler yaşanabilir ya da NATO standartlarında eğitilen ve örgütlenen Azerbaycan'ın bu örgüte katılması beklenebilir.

Sözü edilen gelişmeleri değerlendirirken bölgede varolan durumu saptamak açıklayıcı olacaktır. SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkaslar ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan sekiz devlet (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) son on yılı devlet kurumlarının inşası ve kapitalist ekonomik sisteme eklenme çabasıyla geçirdi. Sancılı geçen bu süreç halen yönetsel, ekonomik ve toplumsal sorunlarla sürüyor. Bunun yanı sıra sözü edilen bölgede etnik anlaşmazlıklar (yer yer çatışmalar) ve İslami köktendinci akımların yarattığı bir tehdit söz konusu. SSCB'den miras alınan merkezi ekonominin durağanlığı ve eski bürokrasinin varlığı sürüyor. Azerbaycan ve Gürcistan dışında Rus azınlık politik yaşama damgasını vurmaya sürdürüyor ve yine Azerbaycan dışında Rus askeri birlikleri bu devletler arasında sınırları korurken, çeşitli ülkelerde önemli askeri üslere sahip.

Bölgedeki enerji kaynaklarını işletmek, uluslararası pazarlara taşımak ve bu amaçla bölgede denetim kurmak için bölge içinden ve bölge dışından uluslararası sistemin değişik katılımcıları savaşım içindeler. Bölge içinden katılımcılar arasında öncelikle bu sekiz devletin adı sayılmalıdır. İkinci olarak Rusya Federasyonu'ndan söz edilmelidir. SSCB'nin ardılı sıfatıyla bölge üzerinde en etkin bölge devletinin Rusya Federasyonu olduğu yadsınamaz. Yine, Çin, İran ve Türkiye bölgedeki gelişmeleri yakından izleyen ve etkin dış politikalar yürüten bölge devletleridir.

Bölgede etkinlik kurmak isteyen bölge dışı katılımcıları sıralarken ilkin çokuluslu enerji şirketlerini saymak gerekir. Sonuçta bu bölgeye yatırım yapacak, enerji kaynaklarını işleterek uluslararası pazara taşıyacak olan bu şirketlerdir ve bölgedeki gelişmeler üzerinde etkin rol oynamaktadırlar. Soğuk Savaş'ın ardından "küresel jandarmalık"a soyunan ABD belki de bu şirketlerle eş zamanlı anılmaya değer. Özellikle 11 Eylülde gerçekleşen saldırının ardından bölgenin denetimi için daha etkin bir politika izlemeye başlamış ve daha da önemlisi bunu uluslararası kamuoyuna daha rahat biçimde dayatabilmiştir. Bölge dışından Orta Asya ve Kafkaslar'da etkinlik kurmak isteyen diğer katılımcılar ise AB ve Japonya'dır. Kısaca, bu "oyun"un katılımcıları uluslararası sistemi yöneten, yönlendiren gelişmiş kapitalist birimler ve bölgedeki unsurlardır.

Çok sayıda katılımcının söz konusu olduğu "denetim savaşımı"nda çeşitli gruplaşmalar söz konusudur ve olası denge bu gruplaşmalar arasında kurulacak gözükmetedir. Bölgedeki en geniş katılımlı örgütlenme Bağımsız Devletler Topluluğu'dur (BDT). 8 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Belarus devlet başkanları tarafından Minsk'te ilan edilen, kurucu antlaşması ise 21 Aralıkta Alma Ata'da imzalanan BDT, Baltık dışındaki eski SSCB cumhuriyetlerinden oluşmaktadır. 15 Mayıs 1992'de Taşkent Anlaşması'yla kurulan Ortak Güvenlik Konseyi çerçevesinde Rusya Federasyonu, Belarus,

Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan işbirliği yapmaktadırlar. Bu çerçevede 1999'da Ermenistan'da S-300 füzeleri ve MİG 29 filosunun bulunduğu bir üs kurulmuştur. Yine, 24 Eylül 1993'te, zaman içinde oluşacak bir ekonomik birlik anlaşması imzalanmıştır. BDT eski SSCB coğrafyasındaki en güçlü işbirliği girişimi olmayı sürdürmektedir.

Öte yandan, 1996'da sınır sorunlarının çözümü ve aşırı İslamcı akımlara karşı savaşım amacıyla Rusya Federasyonu, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın biraraya gelmesiyle ortaya çıkan "Şangay Beşlisi", 15 Haziran 2001'de Özbekistan'ı da aralarına alarak "Şangay İşbirliği Örgütü"nü kurmuşlardır. Örgütün kurulmasıyla vurgu Hazar ve Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarının denetimiyile, ABD'nin "ulusal füze savunma sistemi" karşılığına kaymış, özellikle 11 Eylül 2001 sonrası gelişmeler değerlendirilirken bu girişim öne çıkmıştır.

Bölgede Batı yanlısı bir oluşum Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova arasında başlatıldığı için GUAM adını taşımaktadır. Bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin, denetimi elinde tutma çabası içerisindeki Rusya Federasyonu tarafından kışkırtıldığını öne süren bu devletler kendi aralarında askerî işbirliğini arttırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken Rusya Federasyonu'nun etkisini azaltma amacını gütmektedirler. 1998'de ortaya çıkan GUAM girişimine NATO'nun 50. yıldönümü kutlamaları sırasında Nisan 1999'da Özbekistan da katılmış ve girişim GUUAM adını almıştır.

Orta Asya'yı değilse de Kafkaslar'ı içine alan başka bir örgütlenme de ekonomik alanda karşımıza çıkmaktadır. 25 Haziran 1992'de toplanan İstanbul Zirvesi'nde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Haziran 1998'deki Yalta Zirvesi'nde uluslararası tüzel kişilik kazanmıştır. 11 üyesi olan örgüt (Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Arnavutluk, Yunanistan, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna) Karadeniz çevresinde ekonomik işbirliğini amaçlamaktadır.

Türkiye'nin yeni ulusal güvenlik stratejisi doğrultusunda bölgede izleyeceği politika söz konusu olduğunda hemen Rusya Federasyonu ile ilişkileri gündeme gelmektedir. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile yıllık 9-10 milyar dolarlık bir ticaret hacmi söz konusudur. "Mavi Akım" projesinin Nisan 2002'de devreye girmesi, bunun için Başkan Putin'in Türkiye'yi ziyareti planlanmaktadır. Ziyaret sırasında Rusya Federasyonu'nun Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattına destek vermesi de beklenebilir. Nitekim, BP şirketinin bu konuda girişimleri söz konusudur. 2004'te petrol ve 2005'te de doğal gaz hattının bitirilmesi gündeme gelmiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından Kafkaslar ve Orta Asya Türkiye ile Rusya Federasyonu'nun rekabet ettikleri bir coğrafya olagelmıştır. Fakat, son bir yıl içerisinde yaşanan gelişmeler bu durumun değişip değişmediğini sorgulamayı gerektirmektedir. Bu gelişmelerden ilki, 24-25 Ekim 2000'de

Türkiye'ye resmi ziyareti sırasında Başbakan Mihail Kasyanov'un "stratejik ortaklık" önerisidir. Bu öneri 7-8 Haziran 2001'de Ankara'ya gelen Dışişleri Bakanı İgor İvanov tarafından "Ankara-Moskova-Orta Asya stratejik üçgeni" biçiminde daha da somutlaştırılmıştır. İvanov, bu stratejik üçgende "siyasal ve ekonomik alanlarda işbirliği yapılması ve bu alanların belirlenmesi amacıyla bir çalışma grubu kurulmasını" önermiştir. Çalışma grubu ilk toplantısını 31 Temmuz 2001'de Moskova'da yapmış ve çark dönmeye başlamıştır.

Bir başka önemli gelişme de 2 Nisan 2001'de İstanbul'da Karadeniz İşbirliği Görev Grubu'nun (BLACKSEAFOR) kurulmasıdır. Türkiye, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Bulgaristan'ın katıldığı Görev Grubu, "soğuk savaş döneminde farklı bloklarda yer alan sahil devletleri arasında, içerdiği siyasal-askeri konu itibarıyla Karadeniz'de bir ilk" yaratmıştır. "BLACKSEAFOR, Karadeniz'deki sahil devletleri arasında bölgesel işbirliğini teşvik etmeye yönelik çabalara katkı sağlamak doğrultusunda, bölge ülkeleri deniz kuvvetleri arasında işbirliğini ve birlikte çalışabilirliği geliştirerek Karadeniz'de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışı güçlendirmeyi hedeflemektedir". Bu çerçevede, katılımcı ülkelerin deniz kuvvetleri arasında görev gücü oluşturulmuştur. Yine, Nisanda Genel Kurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun "iki ülke arasındaki işbirliğini geliştirmek için" Çin Halk Cumhuriyeti'ne gitmesi de bu gelişmeyle birlikte değerlendirildiğinde, Karadeniz Gücü ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün "Avrasya'nın NATO'su" olacağı yorumları yapılmaya başlanmıştır.

Ankara Hükümeti 1920'lerde Sovyet yönetimi ile işbirliği yaparak emperyalist devletlerin kurmaya çalıştığı "Kafkas seddi"ni yıkmıştır. SSCB'nin yıkılmasının ardından ise tamamen Batı (ABD) yanlısı bir politika izlemiş ve Rusya Federasyonu'nu karşısına alarak ikinci bir "Kafkas seddi"ni kendi elleriyle kurmaya çalışmıştır. Sözü edilen iki gelişme (Rusya Federasyonu'nun stratejik ortaklık önerisinin yaşama geçirilmesi ve tamamen sahil devletlerinden oluşan BLACKSEAFOR'un kurulması) Türkiye'nin son on yıldır izlediği politikayı gözden geçirdiğini göstermektedir. Türkiye'nin yeni ulusal güvenlik stratejisi doğrultusunda daha aktif bir dış politika izlerken bölgede Rusya Federasyonu ile "stratejik işbirliğine" gidip gitmeyeceği bölgenin geleceği açısından belirleyici olacaktır.